

ORZECZNICTWO TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO ZBIÓR URZĘDOWY

Seria A

Warszawa, dnia 11 czerwca 2018 r.

Pozycja 29

WYROK

z dnia 16 maja 2018 r.

Sygn. akt K 12/15*

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Leon Kieres – przewodniczący

Grzegorz Jędrejek

Piotr Tuleja

Michał Warciński – sprawozdawca

Sławomira Wronkowska-Jaśkiewicz,

po rozpoznaniu w trybie art. 92 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072), na posiedzeniu niejawnym w dniu 16 maja 2018 r., wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich o zbadanie zgodności:

art. 56 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm.) w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność zaskarżenia zażaleniem postanowienia wydanego na podstawie art. 56 § 2 ustawy – Kodeks postępowania karnego i odnoszącego się do oskarżyciela posiłkowego, z art. 45 ust. 1 w związku z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji,

o r z e k a:

Art. 56 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2017 r. poz. 1904, ze zm.) w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność zaskarżenia zażaleniem postanowienia wydanego na podstawie art. 56 § 2 ustawy – Kodeks postępowania karnego odnoszącego się do oskarżyciela posiłkowego, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ponadto p o s t a n a w i a:

na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072) umorzyć postępowanie w pozostałym zakresie.

Orzeczenie zapadło jednogłośnie.

* Sentencja została ogłoszona dnia 18 maja 2018 r. w Dz. U. poz. 942.

UZASADNIENIE

I

1. Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: Rzecznik) wnioskiem z 22 kwietnia 2015 r. zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego o stwierdzenie niezgodności art. 56 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm.; dalej: k.p.k.) w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność zaskarżenia zażaleniem postanowienia wydanego na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. i odnoszącego się do oskarżyciela posiłkowego, z art. 45 ust. 1 w związku z art. 78, w związku z art. 176 ust. 1, w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

1.1. Uzasadniając zarzuty wobec zaskarżonego przepisu, Rzecznik podniósł, że oskarżycielem posiłkowym może być tylko pokrzywdzony, to jest osoba fizyczna lub prawna, a także instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, choćby nie miała osobowości prawnej, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Oskarżyciel posiłkowy w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego działa jako strona obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego. Oskarżyciel posiłkowy jako strona ma prawo do udziału w rozprawach i posiedzeniach sądu, zadawania pytań, składania wniosków dowodowych, działania za pomocą ustanowionego pełnomocnika. Uprawnienie oskarżyciela posiłkowego do udziału w postępowaniu sądowym w charakterze strony nie jest ograniczone do etapu przed sądem pierwszej instancji. Oskarżyciel posiłkowy może realizować swoje interesy procesowe również w postępowaniu apelacyjnym, a naruszenie jego praw w tym zakresie stanowi rażące naruszenie zasady prowadzenia procesu z udziałem czynnych i biernych stron postępowania.

Rzecznik podkreśla, że postępowanie karne, którego celem jest prawidłowe rozstrzygnięcie o odpowiedzialności karnej, dotyczy jednocześnie interesów prawnych pokrzywdzonego, których ochrona może odbywać się dwutorowo w postępowaniu karnym lub w postępowaniu cywilnym, zależnie od rodzaju sprawy i woli pokrzywdzonego. Każdy z tych dwóch rodzajów postępowania może zapewnić możliwość pokrzywdzonemu uzyskania ochrony prawnej, która częściowo pokrywa się, a częściowo jest różna, co wynika z odmienności chronionych interesów i realizowanych celów w każdym z tych postępowań. Postępowanie karne i postępowanie cywilne są odrębne, ale nie są od siebie zupełnie niezależne. Wynik postępowania karnego, w którym pokrzywdzony nie bierze udziału, może rzutować na przebieg i rozstrzygnięcie w postępowaniu cywilnym.

1.2. W ocenie Rzecznika, za przyznaniem pokrzywdzonemu, wstępującemu do sprawy w charakterze oskarżyciela posiłkowego, konstytucyjnych gwarancji prawa do sądu oraz uznaniem, że orzekanie przez sąd na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. mieści się w zakresie pojęcia „sprawy” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji przemawia:

– po pierwsze, prezentowany w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego pogląd, że sprawa karna jest sprawą oskarżonego, jednakże toczące się postępowanie sądowe w sprawie karnej może również dotyczyć interesów pokrzywdzonego (zob. wyrok TK z 25 września 2012 r., sygn. SK 28/10, OTK ZU nr 8/A/2012, poz. 96),

– po drugie, fakt, że gwarancje wynikające z art. 45 ust. 1 Konstytucji zostały przyznane wszystkim potencjalnym stronom postępowania sądowego (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 20 czerwca 2000 r., sygn. akt I KZP 14/00, OSNKW nr 7-8/2000, poz. 59),

– po trzecie, szerszy zakres podmiotowy gwarancji wynikający z powołanego przepisu konstytucyjnego niż z art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych

wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, ze zm.; dalej: Konwencja).

1.3. Zdaniem Rzecznika, prawo do sądu pokrzywdzonego, wyrażające się w postępowaniu karnym w możliwości udziału w nim w charakterze oskarżyciela posiłkowego, powinno wiązać się z możliwością zaskarżania rozstrzygnięć sądowych, pozbawiających pokrzywdzonego statusu strony postępowania karnego. Wynika to z konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności, która ma zastosowanie nie tylko do głównego nurtu postępowania karnego, lecz również do postępowań, w których rozpatrywane są kwestie wypadkowe, o ile dotyczą praw lub obowiązków danego podmiotu. Brak możliwości zaskarżenia przez pokrzywdzonego postanowienia w przedmiocie wyłączenia go z udziału w postępowaniu karnym czyni jego prawo do udziału w tym postępowaniu iluzorycznym, a przez to proces karny nierzetelny i niesprawiedliwy.

W przekonaniu Rzecznika, wątpliwości, jakie w świetle art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji budzi brak jakichkolwiek mechanizmów zabezpieczających interesy pokrzywdzonego w przypadku pozbawienia go postanowieniem sądu możliwości udziału w postępowaniu karnym na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., potęguje fakt, że przesłanki wydawania takich orzeczeń nie wyłączają ryzyka pomyłki. Rzecznik wskazuje w szczególności na wątpliwości, jakie w doktrynie postępowania karnego budzi rozumienie pojęcia pokrzywdzonego. Trudności w uzasadnieniu braku możliwości zaskarżenia orzeczenia wydanego na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. wynikają, zdaniem Rzecznika, także z faktu, że prawo do zaskarżenia jest przyznane w szczególności w odniesieniu do postanowienia sądu o odtworzeniu akt sprawy (art. 165 § 2 w związku z art. 165 § 1 k.p.k.), postanowienia sądu odwoławczego o pozostawieniu bez rozpoznania środka odwoławczego wniesionego po terminie lub przez osobę nieuprawnioną (art. 430 § 2 w związku z art. 430 § 1 i art. 429 § 1 k.p.k.), a także orzeczenia sądu o kosztach procesu (art. 626 § 3 k.p.k.). Skoro bowiem wyżej wymienione postanowienia podlegają zaskarżeniu, to tym bardziej powinno podlegać zaskarżeniu postanowienie, które bezpośrednio i w sposób nieodwracalny ingeruje w konstytucyjnie chronione prawa pokrzywdzonego. W konsekwencji brak możliwości zaskarżenia takiego postanowienia jest, w ocenie Rzecznika, niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 78, w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

1.4. Rzecznik wskazuje, że prawo do zaskarżania orzeczeń nie jest prawem absolutnym. Dopuszczalność na tle art. 78 Konstytucji ograniczeń prawa do zaskarżania orzeczeń nie oznacza, że ustawodawca ma nieskrępowaną swobodę ustalania katalogu takich ograniczeń. Ich wprowadzenie powinno być podyktowane szczególnymi okolicznościami, nie może prowadzić do naruszenia innych norm konstytucyjnych ani powodować przekreślenia samej zasady ogólnej, która wskutek wprowadzenia zbyt licznych ograniczeń mogłaby stać się wyjątkiem na gruncie ustawodawstwa. Ograniczenie prawa do zaskarżania orzeczeń musi być ponadto zgodne z zasadą proporcjonalności, a więc spełniać przesłanki niezbędności, przydatności i zbilansowania. W ocenie Rzecznika, kwestionowana regulacja zawarta w art. 56 § 3 k.p.k. nie spełnia testu proporcjonalności i jest z tego powodu niezgodna dodatkowo z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Utrzymania niezaskarżalności postanowienia wydawanego na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., pozbawiającego pokrzywdzonego możliwości udziału w postępowaniu karnym przed sądem, w ocenie Rzecznika, nie uzasadnia dostatecznie dążenie do zapewnienia możliwości załatwienia sprawy w najkrótszym czasie.

2. W piśmie z 22 września 2015 r. stanowisko przedstawił Prokurator Generalny, stwierdzając, że art. 56 § 3 k.p.k. w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność zaskarżenia zażaleniem postanowienia wydanego na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., odmawiającego udziału

w postępowaniu oskarżycielowi posiłkowemu, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 78, w związku z art. 176 ust. 1, w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

2.1. Prokurator Generalny podkreślił, że zmiana art. 56 § 3 k.p.k., która weszła w życie 1 lipca 2015 r. nie zdezaktualizowała zarzutów podniesionych we wniosku Rzecznika wobec kwestionowanej regulacji.

2.2. W ocenie Prokuratora Generalnego, istotą zarzutu stawianego kwestionowanej regulacji jest naruszanie prawa do sądu wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji. Pozostałe wzorce kontroli konstytucyjności kwestionowanej regulacji mają charakter związkowy. Prokurator Generalny zrekonstruował, odwołując się do dorobku orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, zasadniczą treść prawa do sądu z perspektywy pokrzywdzonego. Podkreślił przy tym, że prawo do sądu pokrzywdzonego ulega wzmocnieniu dzięki prawu do zaskarżania orzeczeń zagwarantowanemu w art. 78 Konstytucji.

Zdaniem Prokuratora Generalnego, rozstrzyganie w przedmiocie odmowy dopuszczenia pokrzywdzonego do udziału w postępowaniu karnym przed sądem jest obciążone niemożliwym do wyeliminowania ryzykiem błędu przy wykładni przesłanek warunkujących uznanie określonego podmiotu za pokrzywdzonego. Szczęólnego znaczenia nabiera zatem zapewnienie pokrzywdzonemu możliwości zaskarżenia rozstrzygnięcia pozbawiającego go statusu strony postępowania karnego. Jest to warunek rzetelności rozpatrzenia oświadczenia pokrzywdzonego w przedmiocie jego udziału w postępowaniu karnym przed sądem w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Brak możliwości zaskarżenia takiego orzeczenia pozwala na pozbawienie pokrzywdzonego możliwości udziału w jurysdykcyjnym postępowaniu karnym w charakterze oskarżyciela posiłkowego, a więc strony tego postępowania. W obecnym stanie prawnym, ukształtowaną kwestionowaną regulacją, pozbawienie pokrzywdzonego statusu oskarżyciela posiłkowego może dokonać się bez poszanowania prawa do jego wysłuchania jako strony w jakimkolwiek zakresie. Prokurator Generalny wskazuje, że oświadczenie pokrzywdzonego w przedmiocie udziału w postępowaniu karnym przed sądem w charakterze oskarżyciela posiłkowego nie wymaga uzasadnienia. Oznacza to, że brak możliwości zaskarżenia orzeczenia o pozbawieniu oskarżyciela posiłkowego udziału w postępowaniu karnym przed sądem może prowadzić do zupełnego pozbawienia go prawa do wysłuchania jako strony postępowania.

2.3. Prokurator Generalny zauważa, że prawo do zaskarżania orzeczeń nie jest prawem absolutnym i może podlegać ograniczeniom. Ograniczenia te muszą jednak spełniać przesłanki określone w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Tymczasem, w ocenie Prokuratora Generalnego, ograniczenie wynikające z kwestionowanego przepisu nie spełnia wymogu proporcjonalności.

3. W piśmie z 26 lutego 2016 r. wyjaśnienia w niniejszej sprawie w imieniu Sejmu przedłożył Marszałek Sejmu, stwierdzając, że art. 56 § 3 k.p.k. w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność zaskarżenia zażaleniem postanowienia wydanego na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. i odnoszącego się do oskarżyciela posiłkowego, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 78, w związku z art. 176 ust. 1, w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Marszałek Sejmu podzielił zarówno wskazane przez Rzecznika wzorce kontroli konstytucyjności, zarzuty, jak i ich uzasadnienie.

3.1. W ramach analizy formalnoprawnej wniosku Sejm wskazał, że nowelizacja art. 56 § 3 k.p.k., która weszła w życie 1 lipca 2015 r., to jest po złożeniu wniosku przez Rzecznika, ma charakter wyłącznie redakcyjny, a zmieniony fragment art. 56 § 3 k.p.k. ma identyczne znaczenie w swoim kontekście normatywnym.

Sejm zwrócił ponadto uwagę, że art. 56 § 3 k.p.k. był kwestionowany w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym w sprawie o sygn. SK 65/13, która zakończyła się postanowieniem z 10 marca 2015 r. o umorzeniu postępowania ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku (OTK ZU nr 3/A/2015, poz. 35).

3.2. Marszałek Sejmu, wskazując na zróżnicowany zakres uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu karnym zależnie od jego etapu, charakteru przestępstwa oraz relacji zachodzących między pokrzywdzonym i innymi uczestnikami postępowania, podkreślił, że dla pokrzywdzonego w sprawie z oskarżenia publicznego sprawa karna staje się „sprawą” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji dopiero po wszczęciu postępowania przed sądem przez uprawnionego oskarżyciela. Wniesienie aktu oskarżenia w sprawie z oskarżenia publicznego wyznacza moment, w którym w stosunku do pokrzywdzonego zaczynają działać konstytucyjne gwarancje wynikające z prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Oświadczenie pokrzywdzonego o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego ma charakter konstytucyjny, a jego złożenie powoduje, że pokrzywdzony staje się oskarżycielem posiłkowym i jest pełnoprawną stroną postępowania karnego przed sądem. Oskarżyciel posiłkowy niezależnie od tego, czy działa w postępowaniu karnym obok oskarżyciela publicznego, czy samodzielnie, dochodzi w tym postępowaniu swoich praw, realizując przez to swój własny interes procesowy. Warunkiem koniecznym do skutecznego dochodzenia swoich praw przez pokrzywdzonego jest możliwość uczestniczenia w postępowaniu karnym na prawach strony. Bez takiej możliwości wyłączona jest procesowa równość uczestników postępowania, która jest podstawowym elementem rzetelnego postępowania i realizacji prawa do sądu. W konsekwencji brak możliwości realizacji interesów pokrzywdzonego w konkretnym postępowaniu karnym, wskutek orzeczenia wydawanego na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., powinien podlegać ocenie z punktu widzenia gwarancji wyrażanych w art. 45 ust. 1 Konstytucji. W ocenie Marszałka Sejmu, wynikające z art. 56 § 3 k.p.k. wyłączenie zaskarżalności orzeczeń wydawanych na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. jest nie do pogodzenia z wynikającym z art. 45 ust. 1 w związku z art. 78, w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji standardem sprawiedliwości proceduralnej, uwzględniając wagę orzeczenia sądu pozbawiającego pokrzywdzonego statusu oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu karnym przed sądem, jak również ryzyko błędu przy ocenie przesłanek uzasadniających jego wydanie.

3.3. Sejm podzielił również ocenę Rzecznika, że kwestionowana regulacja nie znajduje dostatecznego usprawiedliwienia w art. 31 ust. 3 Konstytucji.

II

Zgodnie z art. 92 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072) Trybunał może rozpoznać wnioski na posiedzeniu niejawnym, jeżeli pisemne stanowiska wszystkich uczestników postępowania oraz pozostałe dowody zgromadzone w sprawie stanowią wystarczającą podstawę do wydania orzeczenia.

Trybunał uznał, że w niniejszej sprawie przesłanka ta została spełniona.

III

Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Przedmiot kontroli.

1.1. Przedmiotem kontroli zgodności z Konstytucją w niniejszym postępowaniu jest art. 56 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2017 r.

poz. 1904, ze zm.; dalej: k.p.k. lub kodeks postępowania karnego) w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność zaskarżenia zażaleniem postanowienia wydanego na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. i odnoszącego się do oskarżyciela posiłkowego.

W dniu złożenia wniosku przez Rzecznika (22 kwietnia 2015 r.) art. 56 § 3 k.p.k. stanowił: „Na postanowienie sądu wydane na podstawie § 1, a także na postanowienie sądu wydane na podstawie § 2, jeżeli dotyczy oskarżyciela posiłkowego określonego w art. 54 lub art. 55 § 3 – zażalenie nie przysługuje”.

1 lipca 2015 r. weszła w życie ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 r. poz. 1247, ze zm.; dalej: ustawa nowelizująca z 2013 r.). Na podstawie jej art. 1 pkt 13 nadano art. 56 § 3 k.p.k. nową, obecnie obowiązującą treść: „Na postanowienie sądu wydane na podstawie § 1, a także na postanowienie sądu wydane na podstawie § 2, jeżeli dotyczy oskarżyciela posiłkowego określonego w art. 54 § 1 lub art. 55 § 3, zażalenie nie przysługuje”.

Z zestawienia treści art. 56 § 3 k.p.k. sprzed i po noweli z 2013 r. wynika, że różnią się one tym że: 1) wyrażenie „art. 54” zostało zastąpione wyrażeniem „art. 54 § 1”; 2) myślnik został zastąpiony przecinkiem.

Ustawa nowelizująca z 2013 r. objęła także, wymieniany w art. 56 § 3 k.p.k., art. 54 k.p.k. Przed 1 lipca 2015 r. art. 54 k.p.k. stanowił: „Jeżeli akt oskarżenia wniósł oskarżyciel publiczny, pokrzywdzony może aż do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego” (§ 1). „Odstąpienie oskarżyciela publicznego od oskarżenia nie pozbawia uprawnień oskarżyciela posiłkowego” (§ 2). Ustawa nowelizująca z 2013 r., pozostawiając bez zmian art. 54 § 1 k.p.k., zmieniła art. 54 § 2 k.p.k. nadając mu następującą treść: „Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego nie pozbawia uprawnień oskarżyciela posiłkowego. Pokrzywdzony, który uprzednio nie korzystał z uprawnień oskarżyciela posiłkowego, może w terminie 14 dni od powiadomienia go o cofnięciu przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia oświadczyć, że przystępuje do postępowania jako oskarżyciel posiłkowy”. Zmiana ta przyznała pokrzywdzonemu dodatkową, w porównaniu z poprzednią regulacją, możliwość przystąpienia do postępowania karnego w charakterze oskarżyciela posiłkowego – także w ciągu 14 dni od cofnięcia aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego.

Ustawa nowelizująca z 2013 r. nie zmieniła natomiast powoływanego w zaskarżonym art. 56 § 3 k.p.k. – art. 55 § 3 k.p.k.

Jak wskazano wyżej, skutek zmiany art. 54 § 2 k.p.k. ustawą nowelizującą z 2013 r. w art. 56 § 3 k.p.k. w miejsce wyrażenia „art. 54” zamieszczono wyrażenie „art. 54 § 1”.

Powołane zmiany art. 56 § 3 k.p.k., a więc zamiana wyrażenia „art. 54” na wyrażenie „art. 54 § 1” oraz zamiana myślnika na przecinek nie wpłynęły na treść tego przepisu. Jeżeli idzie o pierwszą zmianę, przed 1 lipca 2015 r. przepis stanowił o „oskarżycielu posiłkowym określonym w art. 54”, a więc o oskarżycielu posiłkowym w osobie pokrzywdzonego, który w sytuacji wniesienia przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia, do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej, złożył oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Obecnie obowiązujący, od 1 lipca 2015 r., art. 56 § 3 k.p.k. stanowi o takim samym oskarżycielu posiłkowym, tyle że przepis ten odwołuje się do art. 54 § 1 k.p.k. Podobnie zmiana w zaskarżonym przepisie myślnika na przecinek ma wyłącznie redakcyjny charakter i nie zmienia znaczenia tego przepisu.

Obydwie powyższe uwagi pozwalają uznać, że ustawa nowelizująca z 2013 r. nie zmieniła sensu normatywnego zaskarżonego przepisu, miała w tym zakresie wyłącznie charakter redakcyjny i porządkujący. Nie sposób zatem stwierdzić, że art. 56 § 3 k.p.k. w zakwestionowanym zakresie utracił moc obowiązującą na skutek ustawy nowelizującej z 2013 r.

Uwzględniając powyższe okoliczności, Trybunał Konstytucyjny uznał, że nie było przesłanek do umorzenia postępowania w sprawie na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 4 ustawy

z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072; dalej: otpTK).

Tym samym Trybunał Konstytucyjny przyjął, że przedmiotem kontroli konstytucyjności będzie art. 56 § 3 k.p.k. w brzmieniu aktualnie obowiązującym, tj. nadanym ustawą nowelizującą z 2013 r.

1.2. Według poddanego kontroli w niniejszym postępowaniu art. 56 § 3 k.p.k. na postanowienie sądu wydane na podstawie art. 56 § 1 k.p.k., a także na postanowienie sądu wydane na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., jeżeli dotyczy oskarżyciela posiłkowego określonego w art. 54 § 1 lub art. 55 § 3 k.p.k., zażalenie nie przysługuje.

Zgodnie z art. 56 § 1 k.p.k. sąd może ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych (ubocznych) występujących w sprawie, jeżeli jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Sąd orzeka, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, gdy bierze w nim już udział określona przez sąd liczba oskarżycieli.

W myśl art. 56 § 2 k.p.k. sąd orzeka także, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, jeżeli stwierdzi, że nie jest on osobą uprawnioną lub jego akt oskarżenia albo oświadczenie o przystąpieniu do postępowania zostało złożone po terminie. Przepis ten odnosi się do dwóch rodzajów oskarżycieli posiłkowych. Pierwszy rodzaj oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciel posiłkowy subsydiarny, to ten, który składa, w miejsce aktu oskarżenia składanego przez oskarżyciela publicznego, subsydiarny akt oskarżenia zgodnie z art. 55 § 1 k.p.k. Drugi, oskarżyciel posiłkowy uboczny, to ten, który tylko przyłącza się do postępowania wszczętego aktem oskarżenia przez oskarżyciela publicznego (art. 54 § 1 k.p.k.) albo oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego (art. 55 § 3 k.p.k.). Wspólną dla obydwu kategorii oskarżycieli posiłkowych (subsidiarnego i ubocznego) podstawą odmowy przez sąd zgody na wzięcie udziału w postępowaniu jest brak uprawnienia po stronie oskarżyciela posiłkowego. Wiąże się to ściśle z brakiem statusu pokrzywdzonego, którego definiuje art. 49 § 1 k.p.k. Z kolei tylko oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego (art. 55 § 1 k.p.k.) dotyczy negatywna przesłanka opóźnienia w złożeniu aktu oskarżenia, natomiast tylko oskarżyciela posiłkowego ubocznego (art. 54 § 1, art. 55 § 3 k.p.k.) dotyczy negatywna przesłanka opóźnienia w złożeniu oświadczenia o przystąpieniu do postępowania.

Art. 56 § 3 k.p.k. wyłącza możliwość wniesienia zażalenia na postanowienie sądu, o którym stanowi art. 56 § 1 k.p.k. oraz na postanowienie sądu wydane na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., jeżeli dotyczy oskarżyciela posiłkowego ubocznego określonego w art. 54 § 1 k.p.k. albo art. 55 § 3 k.p.k. *A contrario* zażalenie przysługuje na postanowienie sądu wydane wobec oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego w związku z wniesieniem przez niego, zgodnie z art. 55 § 1 k.p.k., subsydiarnego aktu oskarżenia.

Art. 56 k.p.k. przewiduje zatem trzy przesłanki odmowy przez sąd pokrzywdzonemu wstąpienia do procesu karnego w roli oskarżyciela posiłkowego (ubocznego), a mianowicie:

1) gdy w postępowaniu tym bierze już udział określona liczba oskarżycieli posiłkowych i ograniczenie tej liczby jest konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania (art. 56 § 1 k.p.k.);

2) gdy stwierdzi, że podmiot podający się za pokrzywdzonego nie jest uprawniony – pokrzywdzony (art. 56 § 2 k.p.k.);

3) gdy akt oskarżenia albo oświadczenie o przystąpieniu do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego zostały złożone po terminie (art. 56 § 2 k.p.k.).

Trybunał Konstytucyjny uznaje za konieczne podkreślić, że art. 56 § 3 k.p.k. został zaskarżony tylko w zakresie, w jakim wyłącza możliwość złożenia zażalenia na postanowienie wydane na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. co do tego, że w postępowaniu nie może brać udziału w charakterze oskarżyciela posiłkowego ubocznego pokrzywdzony (art. 49 § 1 k.p.k.), który chciał się przyłączyć do postępowania wszczętego aktem oskarżenia złożonego

przez oskarżyciela publicznego (art. 54 § 1 k.p.k.) albo przez oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego (art. 55 § 3 k.p.k.). W rachubę wchodzi zatem wyłącznie przesłanki, o których mowa w art. 56 § 2 k.p.k., a więc uznanie, że pokrzywdzony nie ma w istocie takiego przymiotu i nie jest osobą uprawnioną, albo złożenie stosownego oświadczenia z przekroczeniem terminu.

Kontroli zgodności z Konstytucją nie podlega zatem art. 56 § 3 k.p.k. w niezaskarżonym zakresie, w jakim wyłącza zażalenie na postanowienie wydane na podstawie art. 56 § 1 k.p.k. Zgodnie z art. 67 ust. 1 otpTK Trybunał podczas orzekania jest związany zakresem zaskarżenia wskazanym we wniosku, pytaniu prawnym albo skardze konstytucyjnej. Trybunał działając na wniosek, a nie z urzędu, poddaje kontroli zgodności z Konstytucją kwestionowaną regulację jedynie w zakresie wskazanym przez podmiot kompetentny do wszczęcia postępowania przed Trybunałem.

2. Wzorce kontroli.

2.1. We wniosku jako wzorce kontroli konstytucyjności kwestionowanego przepisu wskazano art. 45 ust. 1 w związku z art. 78, w związku z art. 176 ust. 1, w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Trybunał w niniejszym składzie uznał, że wystarczającymi dla oceny zgodności z Konstytucją zaskarżonego przepisu wzorcami kontroli są art. 78 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

2.2. Zgodnie z art. 78 Konstytucji każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarzania określa ustawa. Przepis ten statuuje samodzielne i w pełni ukształtowane, na poziomie ogólności właściwym Konstytucji, konstytucyjne prawo podmiotowe (prawo podstawowe) – prawo do zaskarżenia orzeczenia albo decyzji wydanych w pierwszej instancji. Prawo to przysługuje każdej ze stron procesu, niezależnie od tego, jaki jest to rodzaj procesu (cywilny, karny, sądowo-administracyjny, administracyjny) i przed jakim organem się toczy (sąd, organ administracji publicznej). Art. 78 zdanie pierwsze Konstytucji stanowi o zasadzie. Nie ma ona jednak charakteru absolutnego i nieograniczonego. Wyjątek od niej przewiduje zdanie drugie art. 78 Konstytucji, zastrzegając, że musi mieć on formę ustawy. Odstępstwa od tej zasady nie mogą jednak doprowadzić do naruszenia innych przepisów konstytucyjnych i muszą znajdować uzasadnienie w szczególnych okolicznościach faktycznych i prawnych (zob. wyroki z: 20 października 2010 r., sygn. P 37/09, OTK ZU nr 8/A/2010, poz. 79; 14 maja 2013 r., sygn. P 27/12, OTK ZU nr 4/A/2013, poz. 41; 26 listopada 2013 r., sygn. SK 33/12, OTK ZU nr 8/A/2013, poz. 124; 11 maja 2016 r., sygn. SK 16/14, OTK ZU A/2016, poz. 21; 15 listopada 2016 r., sygn. SK 46/15, OTK ZU A/2016, poz. 87). „Konstytucja nie precyzuje charakteru tych wyjątków, nie wskazuje bowiem ani zakresu podmiotowego, ani przedmiotowego, w jakim odstępstwo od tej zasady jest dopuszczalne. Nie oznacza to jednak, iż ustawodawca ma pełną, niczym nieskrępowaną swobodę w ustalaniu katalogu takich wyjątków. W pierwszym rzędzie należy liczyć się z tym, iż nie mogą one prowadzić do naruszenia innych norm konstytucyjnych. Ponadto, nie mogą powodować przekreślenia samej zasady ogólnej, która na gruncie zwykłego ustawodawstwa stałaby się *de facto* wyjątkiem od wprowadzanej w różnych regulacjach procesowych reguły postępowania jednoinstancyjnego. Należy zatem uznać, że odstępstwo od reguły wyznaczonej treścią normatywną art. 78 Konstytucji w każdym razie powinno być podyktowane szczególnymi okolicznościami, które usprawiedliwiałyby pozbawienie strony postępowania środka odwoławczego” (wyrok TK z 12 czerwca 2002 r., sygn. P 13/01, OTK ZU nr 4/A/2002, poz. 42).

2.3. Ograniczenie prawa do zaskarżenia, niezależnie od postaci, powinno spełniać przesłanki, o których stanowi art. 31 ust. 3 Konstytucji. Prawo do zaskarżenia jest prawem podstawowym, do którego ma zastosowanie zasada proporcjonalności. Art. 78 zdanie drugie Konstytucji pozwala jednak na dalej idącą ingerencję prawodawcy, który może w określonych ustawą przypadkach nie tylko ograniczyć, ale nawet odjąć prawo zaskarżenia orzeczenia albo decyzji wydanych w pierwszej instancji. W rachubę wchodzi zatem także ingerencja w prawo polegająca na naruszeniu jego istoty, czego zakazuje art. 31 ust. 3 zdanie drugie Konstytucji. Odjęcie prawa nie może być zatem kwalifikowane jako jego ograniczenie. Prawo ograniczone pozostaje prawem, choćby w wąskim zakresie; odjęcie prawa oznacza natomiast jego pozbawienie. Prowadziłoby to do wniosku, że art. 31 ust. 3 Konstytucji nie może mieć do przypadku odjęcia prawa zastosowania bezpośredniego. Niemniej należy zgodzić się z wyrażanym w nauce i orzecznictwie poglądem, zgodnie z którym wyłączenie prawa do zaskarżenia powinno być oceniane także na tle art. 31 ust. 3 Konstytucji (por. wyrok TK z 18 kwietnia 2005 r., sygn. SK 6/05, OTK ZU nr 4/A /2005, poz. 36). Odjęcie prawa jest bowiem dalej idącą ingerencją w konstytucyjne prawo podmiotowe niż jego ograniczenie. Negowanie stosowania art. 31 ust. 3 Konstytucji do przypadku odjęcia prawa zaskarżenia prowadziłoby, na tle art. 78 zdanie drugie Konstytucji, do pogorszenia pozycji prawnopodstawowej podmiotu, w porównaniu z podmiotem, którego prawo zaskarżenia zostało jedynie ograniczone. Nie znajduje to uzasadnienia w zasadach i wartościach konstytucyjnych.

Konieczne jest zatem sięgnięcie do zasady proporcjonalności z art. 31 ust. 3 Konstytucji, pozwalającej na dokonanie oceny zgodności z Konstytucją odjęcia prawa do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. W przeciwnym bowiem wypadku, poza wymaganiem formy ustawy, odjęcie prawa do zaskarżania podlegałoby daleko idącej swobodzie ustawodawczej, gdy ograniczenie prawa do zaskarżania musiałoby już spełniać przesłanki z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Należy zatem przyjąć, że ustawowe uniemożliwienie zaskarżenia orzeczenia lub decyzji wydanych w pierwszej instancji podlega kontroli na tle zasady proporcjonalności, zrekonstruowanej z art. 31 ust. 3 zdanie pierwsze Konstytucji. Ustawowe odjęcie prawa do zaskarżania powinno zatem znajdować uzasadnienie w wartościach wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji i być konieczne w demokratycznym państwie prawnym, a więc respektować zasadę proporcjonalności. Nie wyłącza to jednak, jak już wspomniano, oceny zasadności odjęcia prawa do zaskarżenia także na tle innych zasad i wartości konstytucyjnych, w szczególności tych, o których stanowi art. 2 Konstytucji. Pozwala na to szeroka formuła zdania drugiego art. 78 Konstytucji. Może być ona bowiem odczytywana w kontekście innych przepisów konstytucyjnych, z których wynikają zasady i wartości konstytucyjne.

3. Ocena zgodności art. 56 § 3 k.p.k. w zaskarżonym zakresie z art. 78 Konstytucji w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

3.1. Już w trakcie przygotowywania projektu obecnie obowiązującego kodeksu postępowania karnego toczyła się dyskusja pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami instytucji oskarżyciela posiłkowego. Jednym z argumentów podnoszonych przeciwko tej instytucji była obawa przed ryzykiem pieniactwa, wydłużającego postępowanie i prowadzącego do bezpodstawnego oskarżania niewinnych osób. Mimo tych obaw w kodeksie postępowania karnego zmieniono zasadniczo pozycję prawną pokrzywdzonego. Wyrazem tego jest art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k., zgodnie z którym jednym z celów postępowania karnego jest uwzględnianie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego. Przepis ten stanowi wyraz idei sprawiedliwości naprawczej w postępowaniu karnym i realizację wynikającego z niej postulatu zapewnienia pokrzywdzonemu udziału w procesie prowadzącym do restytucji skutków czynu zabronionego w jego dobrach. Z taką koncepcją statusu pokrzywdzonego koresponduje nadanie konstytucyjnego charakteru oświadczeniu o działaniu w postępowaniu karnym przed sądem w cha-

rakterze oskarżyciela posiłkowego albo o przyłączeniu się do innego oskarżyciela posiłkowego, jak również aktowi oskarżenia, wnoszonemu na podstawie art. 55 § 1 k.p.k. Wzmacnianie ochrony pokrzywdzonego w postępowaniu karnym jest zauważalną tendencją na tle kolejnych zmian kodeksu postępowania karnego dotyczących jego uprawnień.

Mimo tego w kodeksie postępowania karnego utrzymano niezaskarżalność postanowień sądu wydawanych na podstawie art. 56 § 1 i 2 k.p.k. w przedmiocie pozbawienia go statusu strony i wiążących się z tym uprawnień w procesie karnym.

3.2. W orzecznictwie i doktrynie procesu karnego wskazuje się, że celem art. 56 § 3 k.p.k. jest zapobieżenie blokowaniu procesu karnego przez spory o możliwość udziału w procesie karnym przed sądem. Brak regulacji zawartej w art. 56 § 3 k.p.k. mógłby prowadzić do naruszania innych praw konstytucyjnie chronionych, takich jak prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Ponadto możliwość zaskarzania postanowień wydawanych na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. była uznawana za źródło ryzyka blokowania procesu karnego.

Kwestionowana regulacja zawarta w art. 56 § 3 k.p.k. koresponduje z tezą, zgodnie z którą wzmacnianie pozycji pokrzywdzonego w postępowaniu karnym stoi w konflikcie z ochroną praw oskarżonego. Jej zwolennicy wskazują, że im więcej uprawnień w postępowaniu karnym ma pokrzywdzony, tym postępowanie to jest dłuższe, bardziej sformalizowane i kosztowne. Instytucja oskarżyciela posiłkowego była i jest postrzegana przez adherentów tej opinii jako rodzaj wkraczania obywatela w sferę działalności urzędowej państwa, uzurpowanie sobie wbrew jego woli i bez jego zgody funkcji publicznych. Zapatrywanie powyższe miało znaczący wpływ na ograniczanie pozycji procesowej pokrzywdzonego, a co za tym idzie także oskarżyciela posiłkowego w polskim procesie karnym.

3.3. Dokonywana przez sąd na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. ingerencja w prawo oskarżyciela posiłkowego (ubocznego) do udziału w postępowaniu sądowym ma charakter pełny i definitywny. Pełnia charakteru tej ingerencji wynika stąd, że oskarżyciel posiłkowy wskutek rozstrzygnięcia, że nie może brać udziału w postępowaniu karnym przed sądem, traci status oskarżyciela posiłkowego i wszystkie wiążące się z nim uprawnienia.

W szczególności należy wskazać, że do oskarżycieli posiłkowych, którzy zostali pozbawieni udziału w postępowaniu karnym przed sądem na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., nie ma zastosowania art. 56 § 4 k.p.k. umożliwiający oskarżycielom posiłkowym pozbawionym udziału w postępowaniu na podstawie art. 56 § 1 k.p.k. złożenie na piśmie ich stanowisk.

Ryzyko bezpodstawnego pozbawienia oskarżyciela posiłkowego udziału w procesie karnym przed sądem na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., zwiększane przez niezaskarżalność postanowienia w tym przedmiocie, nie jest równoważone przez jakikolwiek mechanizm pozwalający takiemu podmiotowi lub instytucji na skuteczne złożenie stanowiska w sprawie, która może co najmniej pośrednio dotyczyć jego istotnych praw lub interesów.

O znaczeniu ingerencji w prawa oskarżyciela posiłkowego, dokonywanej postanowieniem wydawanym na podstawie art. 56 § 2 k.p.k., świadczy to, że Sąd Najwyższy uznaje, że zmiana kwalifikacji prawnej czynu w jurysdykcyjnym postępowaniu karnym, która uzasadnia uznanie podmiotu lub instytucji, uprzednio pozbawionego udziału w postępowaniu za oskarżyciela posiłkowego, może uzasadniać prowadzenie postępowania od początku (por. postanowienie SN z 24 maja 2011 r., sygn. akt II KK 13/11, Lex nr 847132).

3.4. Oceniając zgodność art. 56 § 3 k.p.k. w zaskarżonym zakresie, należy zauważyć, że pokrzywdzony nie jest stroną postępowania karnego przed sądem z mocy prawa. Jurysdykcyjne postępowanie karne różni się pod tym względem od postępowania przygotowawczego, w którym pokrzywdzony jest stroną z mocy art. 299 § 1 k.p.k. Możliwość wzięcia przez pokrzywdzonego udziału w postępowaniu karnym przed sądem jako strony w charakte-

rze oskarżyciela posiłkowego ubocznego jest uzależniona od złożenia przez niego w odpowiednim terminie, o charakterze prekluzyjnym, oświadczenia o działaniu albo przyłączeniu się do procesu (art. 54 § 1 i art. 55 § 3 k.p.k.). Oświadczenie o działaniu lub o przyłączeniu się do procesu może być złożone aż do rozpoczęcia przewodu sądowego, czyli do zwięzłego przedstawienia przez oskarżyciela zarzutów oskarżenia (art. 385 § 1 k.p.k.).

Oświadczenia o działaniu lub o przyłączeniu się w charakterze oskarżyciela posiłkowego ubocznego do procesu karnego przed sądem mają charakter konstytutywny i prowadzą do nabycia przez podmiot lub instytucję, która je składa, statusu strony procesu.

Oświadczenia o działaniu lub o przyłączeniu się w charakterze oskarżyciela posiłkowego ubocznego do jurysdykcyjnego procesu karnego są składane do sądu prowadzącego postępowanie i podlegają przez niego badaniu. Oznacza to, że oświadczenia pokrzywdzonego składane na podstawie art. 54 § 1 albo art. 55 § 3 k.p.k. wszczynają postępowanie incydentalne, mające na celu sprawdzenie, czy podmiot lub instytucja, które uzyskały status oskarżyciela posiłkowego, powinny być stroną jurysdykcyjnego procesu karnego. W postępowaniu tym sąd sprawdza, czy oświadczenia złożone na podstawie art. 54 § 1 albo art. 55 § 3 k.p.k. pochodzą od podmiotu lub instytucji uprawnionej – pokrzywdzonego w rozumieniu art. 49 k.p.k. – oraz czy oświadczenia te zostały złożone z zachowaniem terminu. Postępowanie to może zakończyć się w dwojaki sposób. W przypadku, gdy sąd uznaje, że oświadczenia złożone na podstawie art. 54 § 1 albo art. 55 § 3 k.p.k. zostały złożone przez osoby lub instytucje uprawnione w terminie, nie ma konieczności wydawania postanowienia deklarującego taki stan prawny. Skutki prawne wywołane przez złożenie oświadczeń na podstawie art. 54 § 1 albo art. 55 § 3 k.p.k. pozostają w mocy. Natomiast w przypadku, gdy sąd uznaje, że oświadczenia, o których stanowią art. 54 § 1 oraz art. 55 § 3 k.p.k., zostały złożone przez podmiot lub instytucję nieuprawnioną albo po terminie ustawowym, wydaje postanowienie, że oskarżyciel posiłkowy (uboczny) nie może brać udziału w jurysdykcyjnym procesie karnym. Zgodnie z art. 56 § 3 k.p.k. postanowienie to nie podlega zaskarżeniu.

Wydanie przez sąd postanowienia o tym, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w jurysdykcyjnym procesie karnym, powoduje pozbawienie podmiotu lub instytucji statusu strony postępowania karnego przed sądem i wszelkich wiążących się z nim uprawnień. Nie oznacza to jednak, że pokrzywdzony wskutek takiej decyzji jest całkowicie pozbawiony możliwości obrony swoich praw i udziału w procesie karnym. Kodeks postępowania karnego przewiduje bowiem sytuacje, gdy pokrzywdzony może działać w jurysdykcyjnym procesie karnym niezależnie od tego, czy ma status strony. Przejawia się to w możliwości złożenia wniosku o naprawienie szkody lub krzywdy (art. 49a k.p.k. w związku z art. 46 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 2017 r. poz. 2204, ze zm.), zaspokojenia roszczeń wynikających z przestępstwa z ulegających przepadkowi przedmiotów poręczenia majątkowego lub ściągniętych sum poręczenia majątkowego, gdy w inny sposób nie można uzyskać naprawienia szkody (art. 269 § 1 k.p.k.), udziału pokrzywdzonego w posiedzeniu sądu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania (art. 341 § 1 k.p.k.), udziału pokrzywdzonego w posiedzeniu sądu w przedmiocie skazania oskarżonego bez rozprawy (art. 343 § 5 k.p.k.), udziału pokrzywdzonego w posiedzeniu sądu w przedmiocie umorzenia postępowania z powodu niepoczytalności oskarżonego i zastosowania doń środków zabezpieczających (art. 354 pkt 2 k.p.k.) oraz możliwości zaskarżenia wyroku warunkowo umarzającego postępowanie (art. 444 k.p.k.).

Nie ulega jednak wątpliwości, że porównanie uprawnień, jakie mogą być wykonywane w jurysdykcyjnym procesie karnym przez pokrzywdzonego będącego oskarżycielem posiłkowym oraz uprawnień, które mogą być wykonywane przez pokrzywdzonego bez względu na to, czy jest stroną tego procesu, prowadzi do wniosku, iż pozbawienie go statusu oskarżyciela posiłkowego istotnie ogranicza obronę jego praw i interesów w procesie karnym.

3.5. Konfrontując art. 56 § 3 k.p.k. w zaskarżonym zakresie z art. 78 Konstytucji, należy zauważyć, że przyznana pokrzywdzonemu możliwość uzyskania statusu oskarżyciela posiłkowego, z procesowego punktu widzenia incydentalna, z punktu widzenia pozycji procesowej oraz uprawnień pokrzywdzonego ma fundamentalne znaczenie. Wystarczy wskazać, że pokrzywdzony, uzyskując status oskarżyciela posiłkowego, staje się stroną procesu karnego z wszelkimi związanymi z tym korzyściami prawnymi, przewidzianymi przepisami prawa. Do uprawnień oskarżyciela posiłkowego jako strony postępowania należą w szczególności: prawo do złożenia wniosku o wyłączenie sędziego (art. 42 § 1 k.p.k.), prawo do ustanowienia pełnomocnika (art. 87 § 1 k.p.k.), prawo do udziału w posiedzeniu sądu (art. 96 § 1 k.p.k.), prawo do zgłoszenia wniosku o przywrócenie terminu (art. 126 § 1 k.p.k.), prawo do złożenia wniosku o sprostowanie protokołu rozprawy lub posiedzenia (art. 152 k.p.k.), prawo dostępu do akt i sporządzania z nich odpisów (art. 156 § 1 k.p.k.), prawo do uzyskania nieodpłatnie uwierzytelnionego odpisu każdego orzeczenia (art. 157 § 1 k.p.k.), prawo do złożenia wniosku o przeprowadzenie dowodu (art. 167 k.p.k.), prawo do zadawania pytań osobie przesłuchiwanej (art. 171 § 2 k.p.k.), prawo do zabrania głosu podczas rozprawy w każdej kwestii podlegającej rozstrzygnięciu (art. 367 k.p.k.), prawo do wnoszenia środków odwoławczych od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji (art. 425 § 1 k.p.k.).

Kwestia utrzymania statusu strony w procesie karnym jest zatem niebagatelna dla zainteresowanego tym statusem pokrzywdzonego. Pozbawienie go możliwości zaskarżenia postanowienia odmawiającego mu tego statusu narusza jego konstytucyjne prawo podmiotowe wyrażone w art. 78 Konstytucji. Pozostaje jednak rozważyć, czy wyłączenie tej zaskarżalności nie jest uzasadnionym wyjątkiem, o którym stanowi art. 78 zdanie drugie Konstytucji.

3.6. Art. 56 § 3 k.p.k. jest jednostką redakcyjną ustawy, dlatego przesłanka formalna (wymaganie ustawy) jest spełniona. Rozpatrzenia wymaga to, czy wyjątek ten jest dostatecznie uzasadniony na tle innych zasad i wartości konstytucyjnych.

Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanowione tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. W myśl utrwalonego orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, zarzut naruszenia art. 31 ust. 3 Konstytucji, a więc zarzut braku proporcjonalności *sensu largo* przy ograniczeniu przez prawodawcę wolności lub prawa podstawowego, wymaga przeprowadzenia trypunktowego testu. Polega on na stwierdzeniu: 1) czy kontrolowany przepis prawa doprowadzi do osiągnięcia zamierzonego przez prawodawcę celu, a więc czy ochroni w oznaczonym zakresie przynajmniej jedną z wartości, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji (przesłanka przydatności); 2) czy kontrolowany przepis prawa jest możliwie najmniej uciążliwym środkiem wiodącym do osiągnięcia założonego przez prawodawcę celu (przesłanka niezbędności, konieczności); 3) czy utracone w wyniku ograniczenia wolności lub prawa podstawowego dobro (wartość konstytucyjna) pozostaje w proporcji do dobra (wartości konstytucyjnej) osiągniętego przez kontrolowany przepis (proporcjonalność *sensu stricto*) – (zob. wyroki TK z: 13 marca 2007 r., sygn. K 8/07, OTK ZU nr 3/A/2007, poz. 26; z 22 marca 2017 r., sygn. SK 13/14, OTK ZU A/2017, poz. 19).

Wyłączenie zaskarżalności postanowień wydawanych na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. wprowadzone w kwestionowanym przepisie może być uznane za przydatne do osiągnięcia efektywności, sprawności czy szybkości procesu karnego przed sądem. Momenty te są uznawane za współtworzące przesłankę porządku publicznego z art. 31 ust. 3 Konstytucji, uzasadniającą ograniczenie korzystania z prawa lub wolności. Z drugiej jednak strony należy podkreślić, że nawet jeżeli rozpoznanie środków zaskarżenia na postanowienia wydawane na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. powodowałoby, w jakimś stopniu, spowolnienie postępowania

karnego przed sądem na jego początkowym etapie, to taki skutek jest równoważony przez zmniejszenie ryzyka niedopuszczenia do udziału w jurysdykcyjnym procesie karnym pokrzywdzonego, który powinien brać w nim udział. Redukcja takiego ryzyka ma istotne znaczenie ze względu na to, że postępowanie karne przed sądem prowadzone bez udziału podmiotu lub instytucji, którzy powinni być jego stronami, jest obarczone istotną wadą, mogącą powodować konieczność jego prowadzenia od początku. W konsekwencji zakaz zażalenia, któremu przyświeca idea dbałości o ekonomię, sprawność i szybkość procesu karnego, może w niektórych przypadkach doprowadzić nawet do konieczności powtórzenia tego procesu, co ze wspomnianą ideą pozostaje w konflikcie.

O ile jednak wspomniane wyłączenie może być przydatne dla osiągnięcia wymienionych celów, o tyle nie spełnia przesłanki konieczności (niezbędności). Wyłączenie zaskarżalności przedmiotowego postanowienia z pewnością nie jest najmniej uciążliwym środkiem wiodącym do osiągnięcia efektywności, sprawności czy szybkości procesu karnego.

Należy zauważyć, że dokonywana przez sąd na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. – niezaskarżalna na mocy art. 56 § 3 k.p.k. – ingerencja w prawo oskarżyciela posiłkowego (ubocznego) do udziału w procesie karnym ma charakter pełny i definitywny. Podkreślenia wymaga także to, że kontrolowany przepis odejmuje prawo do zaskarżenia orzeczenia wydanego nie w jakimkolwiek postępowaniu, ale w postępowaniu sądowym, co w kontekście prawa do sądu, wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji, nabiera wyjątkowego znaczenia. Standardy konstytucyjne w tej materii wymagają szczególnego uzasadnienia ograniczenia, a tym bardziej odjęcia prawa konstytucyjnego. Oskarżyciel posiłkowy wskutek rozstrzygnięcia sądu nie może brać udziału w postępowaniu karnym przed sądem, traci status oskarżyciela posiłkowego i wszystkie wiążące się z nim uprawnienia. Ryzyko bezpodstawnego pozbawienia oskarżyciela posiłkowego udziału w procesie karnym nie jest przy tym równoważone przez jakikolwiek inny mechanizm procesowy. Nie sposób zatem mówić o najmniejszej uciążliwości (dolegliwości) w sytuacji pozbawienia pokrzywdzonego prawa do udziału w procesie karnym w roli strony. Uzyskanie i utrzymanie przez pokrzywdzonego pozycji strony procesu karnego ma bowiem, z perspektywy przysługujących mu z tego tytułu uprawnień, fundamentalne znaczenie. Tym samym pozbawienie pokrzywdzonego prawa do zaskarżenia postanowienia sądu odbierającego mu status oskarżyciela posiłkowego istotnie ogranicza ochronę jego praw i interesów w procesie karnym.

Warto podkreślić, że prawodawca nie dostrzega takiej konieczności co do podobnej sytuacji procesowej – *a contrario* z art. 56 § 3 k.p.k. dopuszcza zażalenie na postanowienie odmawiające statusu oskarżyciela subsydiarnego. Jest tak, mimo że przesłanki odmowy, określone w art. 56 § 2 k.p.k., są w istocie tożsame. Różnica polega na tym, że w miejsce terminowego oświadczenia o przystąpieniu do postępowania wchodzi złożenie w terminie aktu oskarżenia.

W zasadzie niespełnienie już tylko jednej z przesłanek proporcjonalności *sensu largo* przez kontrolowany przepis zwalnia Trybunał Konstytucyjny z badania, czy pozostałe przesłanki zostały spełnione. Niemniej, zdaniem Trybunału, kontrolowany art. 56 § 3 k.p.k. nie spełnia także przesłanki proporcjonalności *sensu stricto*. Odjęte prawo do poddania kontroli instancyjnej postanowienia odbierającego pokrzywdzonemu status oskarżyciela posiłkowego, a przez to strony, z wszelkimi związanymi z tym konsekwencjami karnoprosesowymi, pozostaje w dysproporcji z wartością efektywności, sprawności i szybkości procesu karnego.

3.7. Pozbawienie pokrzywdzonego prawa do zaskarżenia orzeczenia sądu odbierającego mu status oskarżyciela posiłkowego, o którym mowa w art. 56 § 3 k.p.k., w zakwestionowanym zakresie, nie przechodzi zatem testu proporcjonalności – nie jest środkiem najmniej dolegliwym ani niezbędnym w rozumieniu art. 31 ust. 3 Konstytucji. Zaskarżony przepis na-

rusza konstytucyjne prawo do zaskarżania orzeczeń sądowych wydanych w pierwszej instancji – art. 78 Konstytucji.

Biorąc powyższe pod uwagę, Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 56 § 3 k.p.k. w zakresie, w jakim wyłącza dopuszczalność zaskarżenia zażaleniem postanowienia wydane-go na podstawie art. 56 § 2 k.p.k. odnoszącego się do oskarżyciela posiłkowego, jest niezgod-ny z art. 78 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

4. Umorzenie postępowanie w zakresie badania zgodności art. 56 § 3 k.p.k., we wska-zanym we wniosku zakresie, z art. 45 ust. 1 w związku z art. 176 ust. 1, w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Trybunał Konstytucyjny uznał kwestionowany art. 56 § 3 k.p.k., w zaskarżonym za-kresie, za niezgodny z art. 78 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji, stąd też nie ma potrzeby badania zgodności tego przepisu z pozostałymi, wskazanymi we wniosku wzorcami kontroli. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego, w razie stwierdzenia nie-konstytucyjności kwestionowanej regulacji chociażby z jednym z powołanych wzorców kon-troli, postępowanie w zakresie badania zgodności tej regulacji z pozostałymi wzorcami kon-troli może zostać umorzone na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 3 otpTK (por. wyroki TK z: 26 czerwca 2001 r., sygn. U 6/00, OTK ZU nr 5/2001, poz. 122; 11 maja 2004 r., sygn. K 4/03, OTK ZU nr 5/A/2004, poz. 41; 19 listopada 2009 r., sygn. K 62/07, OTK ZU nr 10/A/2009, poz. 149; 12 stycznia 2012 r., sygn. Kp 10/09, OTK ZU nr 1/A/2012, poz. 4; 30 lipca 2014 r., sygn. K 23/11, OTK ZU nr 7/A/2014, poz. 80).

Trybunał Konstytucyjny postanowił zatem umorzyć postępowanie w tym zakresie ze względu na zbędność wydania wyroku.

Z tych względów Trybunał Konstytucyjny orzekł jak w sentencji.